

H aydarpaşa açıkları motor ve kayık fiolarıyla kaplı. Dalgalandan binlerce bayrak. Gözler ufukta. Refet Paşa'yı ve Türk Jandarmalarını getiren Günlühal vapuru, yavaş yavaş biçimleniyor. Yaklaşıyor. Güvertesindeki bando, «yanık yanık» İzmir Marşı'nı çalıyor. İnsanlar mutluluk şarkıları söylüyor. Kucaklayacaklar gemiyi.

Tam 55 yıl önce bugün, 19 ekim 1922, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin «fevkalâde» temsilcisi, İstiklâl Savaşı kumandanlarından İzmir mebusu Refet Paşa, İstanbul'u ve Trakya'yı teslim almakla görevlendirilmiş, Kabataş İskeleye sine doğru, bir İstimbotla ilerliyordu. Mudanya konferansının açtığı yoldan.

Bir Sigara içebilmek

Refet Paşa, İskeleye yanaştırılmış Neveser («Yeni Eser» demek) vapuruna çıktı. Resmî olan, olmayan karşılayıcılar O'nu beklemekteydiler. Çeşitli eğitim, özellikle esnaf derneklerinin temsilî heyetleri, Vahdettin'in, Sadrazam Tefik Paşa'nın, şehzadelerin yaverleri, öteki görevliler kutlama yarışındaydılar.

«Tibbiye»liler Paşa'yı omuzlar üstünde karaya çıkardılar. Tüm İstanbul, yedi yüz bin kişilik «duygulu ve aydın İstanbul halkı» Fatih'ten Kabataş'a kadar uzanan caddeleri doldurmuştu. Ulusal şarkılar her tarafı sarıyordu.

Dağ taş, sokaklar, duvarlar, damlar, ağaçlar insan doluydu. Genç, ihtiyar herkes, Paşa'nın elini, yüzünü, omuzunu öpüyordu. Tarıfsız bir coşkulu içinde, Paşa, zorla arabasına bindirilebildi. Sultanahmet'ten geçerek, Divan-yolunda, bir fikir kulübü olan «Şark Mahfeli»ne, kalabalığı zorla aralayarak girebildi. Derin bir nefes aldı: «Bir sigara içmeye hak kazandım değil mi?» dedi.

Ali Oğlu Musa

İstanbul'da bir sigara içebilmek için, Müdafaa Hukukcular kanlı, çetin, aşılmaz engelleri aşarak gelmişlerdir.

Son atılım 26 ağustosta başlamıştı. Emperyalist haydutları temizleme seferine o gün çıktı. 28 ağustosta Afyonkarahisar geri alınmış, düşman cephesi yarılmıştı.

Mehmetler, mangalar, fırkalar, ordular «ilk hedefleri» Akdenize koştular. Tam 370 kilometre.. Ve 9 eylül cumartesi günü, Mürsel Paşa'nın 1. ve 2. suvarî birlikleri aynı zamanda İzmir'e girdiler.

Ne var ki, onlar kente girmeden bir saat önce, İzmir'in Topattı semtinde, Dolaplıkuyu mahallesinde oturan on altı yaşındaki Ali oğlu Musa, bir buçuk yıldır, annesine diktirip sakladığı Türk bayrağını yangın kulesine çekti.

Ali oğlu Musa, bugün yetmiş bir yaşında olmalıdır. Bu eski delikanlı, şimdi nerede acaba?

Tanınmayan Sultan

Refet Paşa, bu yoldan varmıştı İstanbul'a. Yalnızca bir asker olarak değil. Bir siyaset adamı olarak da gelmişti. Paçışahlığın karşısına, onu yıkacak bir gücün ideolojik temsilcisi olarak çıkıyordu. Ankara'nın Mustafa Kemal Paşası'nı, kabına sığmaz atılgan Meclisi'ni, İstanbullulara anlatacaktı.

İlk çatışma, daha Neveser vapurunda baş-

OLAYLAR VE GÖRÜŞLER

Refet Paşa İstanbul'da

Prof. Dr. Tarık Zafer TUNAYA

ladı. Vahdettin, Divanharplerinin bir yıl önce idama mahkûm ettiği Müdafaa Hukukcuların temsilcisine, yaverini göndermiş, kutluyordu. Refet Paşa, padişaha değil halifeye teşekkürlerini yolladı.

İstanbul'a adımını atar atmaz, Ankara padişahın halifelik yönünü selâmlamıştı. Refet Paşa, sanki saltanatın «ilgasını» (kaldırılmasını) müjdeliyordu.

İşgal kuvvetleri kumandanı Fransız mareşali Franchet d'Esperey (Franse Depere)nin, 23 kasım 1918 günü, beyaz atı üzerinde İstanbul'a girişinden dört yıl sonra, ikinci bir fetihli bu. Karşılama programı Fatih camisinde tamamlanacaktı. Camiin avlusunda, Şehremini (Belediye Başkanı) Ziya Bey, Paşa'ya, Dahiliye Nazirinin (İçişleri Bakanı) saygılarını, İstanbulluların da selâmlarını sundu.

Paşa, bu sefer daha da kesindi. Mensup olduğu T.B.M.M. Hükümeti adına İstanbul'da bir Dahiliye Nazırı tanımiyordu ve tanımayacaktı. Bunu söylemek «mecburîyetinde» idi. İstanbul halkını ise, «mümkün olsa» tek tek kutlamak isterdi.

Fatih dönüşü, sadrazam da yaverini kutlama göreviyle göndermişti. Paşa, aynı bükülmüş davranışıyla karşıladı yaveri: «Anadolu, bir İstanbul hükümeti tanımadığı gibi, İstanbul hükümetine ait bir sadrazam da tanımaz.» Ama, Tefik Paşa'nın hizmetlerinden ötürü teşekkür etti.

Bir Arşın Kefen

Refet Paşa, Yıldız Sarayı karşısında, eski «pâyitaht»ın (başkent)in tek egemeniydi. Şerefine her tarafta, her gün toplantılar, gösteriler, şenlikler yapılıyordu. Ziyafetler veriliyordu. Her gün okulları, Darüleytamları, çeşitli dernekleri ziyaret ediyordu. Refet Paşa'yı ziyaret edenlerin haddi hesabı yoktu.

Bu toplantıların tümünde, sınırsız bir serbestlikle söylevler veriyor, soruları cevaplıyordu. Gazeteler ona, sütunlar dolusu yer ayırıyorlardı. Ateşli demeçleri ilk sayfaları kaplıyordu. Her gün saatlerce konuşuyordu. Haftasına kalmadan ses kısılmıştı.

Geldiğinin ertesi günü, öğle namazını Aya-sofya'da kıldı. Seksenlik bir ihtiyar O'nu alından öptü. Ağlaştılar. Paşa namazdan sonra bir hutbede bulundu: «Arkadaşlar, insanlar çıplak olarak yeryüzüne gelir ve bir arşınlık bir kefenle mezara gider ve beraberinde yalnızca yaptıklarını götürür... Bu mabette nasıl yanyana bir İsek, aramızda hizmetkâr ve paşa farkı yoktur... Şu anda hepimiz müsaviyiz (eşittir).»

Paşa, temsil ettiği hükümetin kaynağını bu algıda gösteriyordu. Bağımsızlığın zaferi bu fikirle kazanılmıştı.

Hükümetin Şekli

Refet Paşa'nın asıl anlatmak istediği, Ankara'nın benimsediği hükümet şekliydi. Henüz devlet şeklinden söz edemiyordu. Daha padişah yerindeydi.

Refet Paşa'nın savunduğu ana tez, zamanın çeşitli gazetelerinden derlenebilir. Paşa, Ankara'nın anayasal görüşünü dile getirmek istemiştir.

Paşa'ya göre, tüm hükümet şekilleri arasında, en iyisi, «herkesin bildiği gibi», «aydın bir mutlakîyet (tek kişi hükümeti)dir. Bunu bulamadığımızıza göre, zamana ve koşullara en uygununu seçeceğiz.»

Paşa, cumhuriyet rejiminin şiddetle aleyhindedir. Çünkü, ona göre, cumhuriyet memleketin «bünyesine» zararlıdır. «Biz, diyor Paşa, cumhuriyeti hayal etmedik bile.» Ve ekliyor: «Zaten, meşrutîyetle (sultanlıkla) cumhuriyet arasında «ciddî bir fark yoktur». Birinde, hükümet eden kişi, o hakkı bir aileden alır. Ötekindeyse bu aile yoktur. Fakat, ikisinde de sahip olunan haklar aynıdır. Bu milletin belası azmış gibi, bir cumhurreisî seçme sıkıntısını başımıza sarmaya ne gerek var?»

Refet Paşa, meclis hükümeti rejiminden yana idi. 1921 Teşkilâtı Esasiye Kanununun (anayasasının) kurduğu sistem, onca yeterliydi. Sürekli (müstemirren) toplanan, yasama ve yürütme yetkilerini kendinde toplayan bir meclis yönetimi, memlekete en yararlı hükümet şekliydi. Buydu millî hâkimiyet. Buydu milletin saltanatı. Ve tamamen demokratik bir şekildi. Bu millet, kitaplara saplanarak kendisini tanımayanlara, kendini idare edecek yetenekte olduğunu kanıtlamıştı.

Paşa, bu fikirlerini her fırsatta açıklıyor, yakın tarihle örnekendiriyor, Talât Paşa ve arkadaşlarını (İttihatçıları) eleştiriyordu.

Ufukların Ötesi

Refet Paşa'nın söylemek istedikleri, anayasal terimlerle belirtilmediği için, karmaşık görünüyordu.

Sorun, aslında, basitti: Paşa, kuvvetler birliğine dayanan «meclis hükümeti» rejimini benimsiyordu. Sert kuvvetler ayrılığına dayanan «başkan hükümeti» ile, yumuşak kuvvetler ayrılığına dayanan «parlamanter hükümeti» kabul etmiyordu. Beğenmiyordu.

Fakat, basit görünen, sorunun yüzeyde

kalmıştı kısmıydı. Buzdağının asıl gövdesi görünmüyordu. Bir kez, Paşa, hükümet şekillerinin, uygulandıkları toplumun ve zamanın koşullarına göre değişeceklerini hesaba katmıyordu. Sonra da, T.B.M.M.deki insanların tümünün cumhuriyeti hayal bile etmediklerini söylemekle, gerçekleri yansıtmıyordu ve Ankara'nın anayasal arayışını dile getirmiyordu. Kaldı ki, savunmaya çalıştığı 1921 Teşkilâtı Esasiesi'nin, eksikler başka anayasal işlemlerle tamamlanıyordu.

Paşa «devlet seklinden» sözlemiyordu, ama saltanat kalkarsa ne olacaktı? Nitekim, daha ayağının tozunu silmeden Neveser'de sezdirdiği olay gerçekleşti. Saltanat kaldırıldı. 5 kasım 1922 günü, Tefik Paşa, Bâbü'lî'den uzaklaşırken, arkasında koca bir tarih bıraktı. Ama boşluk bırakmadı. Refet Paşa, karargâhı ile Bâbü'lî'ye yerleşerek, arayışı doldurdu. Bu tarihten sonra, Paşa'nın, İstanbul'da, önemli bir konuşmasına, basında rastlanmıyor.

Tepkiler

Paşa'nın, demeçleri kadar, davranışları ve eylemleri de göze batıyordu. Konuştukça, sorulara hedef oluyor, cevapları ve yorumlarıyla, açmazlara giriyordu.

Eşitlikçi sözlerini, tek meclisli bir rejim açıklamasına ekleyen yabancı gazeteciler, merkezlerine çektikleri telgraflarda, Paşa'nın —gidererek Ankara'nın— «Sovyetçilik ve komünizm»e kactıklarını belirtiyorlardı.

Bu tür eleştirileri cevaplama kampanyasına Refet Paşa uzun yorumlarla katıldı. Hüseyin Cahit Bey, başmakaleler ayırdı.. Ankara da, karışmak gereğini duydu.

Asıl düello, Refet Paşa ile, Meşrutîyetin önlü muhalefet liderlerinden, Baro Başkanı Lütfi Fikri Bey arasında çıktı. Ankara, Lütfi Fikri Bey'e, şiddetli cevaplar vermek gereğini duydu.

Refet Paşa'nın yerine Dr. Adnan Bey atandı..

T.B.M.M.nde, Paşa hakkında bir soru önergesi verildi.

Ve, 25 aralık 1922 günü, Refet Paşa, özel bir trenle karargâhını toplayıp Trakya'ya hareket etti.

Şükrü Naili Paşa

Aradan bir yıl geçmişti. Bir 6 ekim 1923 günü, defne dallarıyla ve bayraklarla süslenmiş Pendik vapurundan, Türk Ordusunun temsilcisi olarak, Şükrü Naili Paşa, Sirkeci İskeleye ayak bastı. Lozan konferansının açtığı yoldan.

O da, sevinçten ağlayan, onbinlerce İstanbullunun arasından geçen otomobilinde, ayakta halkı selâmlıyordu. Paşa, izlenimlerini soran gazeteciye milletten gördüğü içten gösteriler karşısında çok duygulandığını söylüyordu ve büyük bir alacakönüllülikle sözlerini tamamlıyordu: «Biz bu derece şerefli bir karşılamaya layık olacak kadar hizmet edemediğimizizi zannediyoruz.»

İstanbul'da artık tek yabancı asker kalmamıştı.

Ve, Refet Paşa'nın hayal bile edilmediğini söylediği cumhuriyet, on yedi gün sonra ilân ediliyordu.

Devlet adamlığı, ufukların ardını keşfedebilme sanatıdır.

